

A helyesírás megalapozása az 1. osztályban

Az 1. osztályban már szeptembertől kezdve nagy súlyt helyezek a szavak pontos, helyes kiejtésére, a magán- és mássalhangzók hosszúságának pontos érzékeltetésére. Már az első és második héten felmérem a tanulók beszédképességét. Nevelői bemutatóval, gyakoroltatással (az iskolában és otthon is) próbálom tanulóimat a beszéd dal- lamára, tagolására szoktatni. Sok verset és mondókát tanulunk meg szeptemberben. Ekkor lehetőség adódik a hangok tiszta ejtésére, hangoztatására is. A képről való be- szélgetés kapcsán szógyűjtést végzünk egy-egy témakörön belül. Az őszi jelenségekről való beszélgetés alkalmat ad a szóvégi -ó, -ő-s szavak gyűjtésére. Csanádi Imre: Levél- söprő; Pákolitz István: Dió; Takács Gyula: Rigórugta dió című versét közösen meg- tanuljuk. Mivel még a tanulók nem tudnak olvasni, szóban oldjuk meg a szógyűjtés feladatát (levélsöprő, sziszegő, hullongó, dió, őszanyó, rigó). Többször elmondjuk a kiválasztott szavakat közösen, majd egyenként is. Próbálom a kiejtéstől eltérően, rö- vid o-ö-vel is mondani ezeket a szavakat. Bántja fülünket a megszokottól eltérő han- goztatás. A helyes ejtés tanítása elengedhetetlen része a helyesírás-tanításnak. Csak a rendszeres hallás- és ejtésgyakorlatokkal érhetjük el, hogy tanítványaink érzékennyé váljanak a hangok rövidségének, hosszúságának megkülönböztetésére. Mászor tanuló- im rajzról gyűjtenek szavakat. Pl. fenyőerdő rajzát mutatom meg nekik, melyen felhő látható, és az eső is esik. Egy fiú áll az egyik fenyő alatt. Ernő a neve, esernyő van a kezében.

Sok-sok válogatás, gyakorlás után észreveszik a tanulók, hogy a szavak végén az ó, ő, az ú, ű legtöbbször hosszú. A jó fonémahallás kifejlesztésével alapozom meg a helyesírásukat. A betűtanulás közben is nagy hangsúlyt fektetek arra, hogy a tanuló érezze, hány hangot kell jó sorrendbe állítania egy-egy szó kimondásakor. Ennek egye- dül módja a *szóanalízis*. Minden betű tanulásánál a kiinduló szót hangokra bontjuk. Ujjainkon számoljuk meg, hány hangból áll a szó. Megfigyeljük azt is, melyik hangot kell hosszan vagy röviden hangoztatni. Ezt követi a korongozás. Annyi korongot kell letenni a padra egymás mellé, ahány hangból áll a szó. A szókirakásnál a korongok egyforma színűek. Ellenőrzés után azokat a korongokat, melyek a magánhangzókat jelölik, a piros oldalukra kell fordítaniuk a tanulóknak. A korongok helyére később a már ismert betűk kerülnek. A tanulók most már nemcsak hallják a hangokat, hanem látják a betűkből álló hangsort, a szót. Most válik érthetővé, hogy a hosszan ejtett, hallott magánhangzót miért kell hosszúnak jelölni. Ezt a tevékenységet a tapsolás kö- veti. A gyerekeknek annyit kell tapsolniuk, ahány magánhangzója van a szónak. Ez- zel a későbbi sorra kerülő elválasztást készítsem elő. Már a korongozás idején annyi felé húzzuk szét a korongokat, ahányat tapsoltunk a kirakott szóra. A korongok be- tűre való kicserélésekor a tanuló már a szót tulajdonképpen elválasztva látja maga előtt. Természetes, hogy rövid idő után „összehúzzuk” a betűket, s egyszerre mondat- juk ki újra a szót, hisz a folyamatos olvasásra tanítjuk őket.

Sok-sok gyakorlással sikerül a tanulók *fonémahallását* kialakítani. Ha ez sikerül, sokat tettünk a jó helyesírás ügyéért. Amikor a tanuló hallja, hogy egy szó hány hang- ból áll, akkor azt is tudja, hogy hány betűvel írható le. A sok gyakorlás után betűki-

hagyás nélkül, a magán- és mássalhangzók időtartamának pontos jelölésével le tudja írni a szavakat, később a mondatokat is. S ekkor nyert ügyünk lesz!

Az 1. osztályos tanuló a betűk megismerésekor a nyomtatott és írott formát egy időben tanulja meg. Már a betűelemek megtanulása idején tudatosítom tanítványaimban, hogy minden elemet alaposan figyeljenek meg, és a tábláról pontosan *másoljanak le*. Halkan mondhatják az alakítás, a vonalvezetés irányát. Ezzel rögzítődik, tudatosodik a helyes forma.

A betűk írott formájának tanulására is nagy gondot fordítok. Egy-egy betű alakítását, rögzítését, leírását halk utasítással segítem. Először mindig írott betűket, később írott betűs szavakat másolnak tanulóim a tábláról. Két-három hónapig előírom a füzetükbe a helyes betűformát, még a szavakat is. A betűk, szavak elemzése után kell a füzetbe másolniuk az előírt feladatot. A szavakat, később a mondatokat is először elolvassuk, gondosan ügyelve a magán- és mássalhangzók időtartamának pontos megtartására. Az írott betűs szöveg másolása után közösen elolvassuk a leírt szavakat hangosan. Minden szó végén újra megmondjuk, hogy a magánhangzó rövid vagy hosszú. Ilyen módon a tanulót önellenőrzésre, a hibák észrevételére neveljük.

A nyomtatott szövegről való másolás már nehezebb feladat elé állítja a gyermeket. Kezdetben csak differenciált foglalkozás keretében alkalmazom ezt. Először nyomtatott betűket, később rövid szavakat, majd egyszerű tömondatokat kell lemásolni a tábláról vagy az írásvetítőről. Gondosan előkészített, elemzett, többször kimondott szavakat kell a tanulóknak leírniuk. Az elkészített feladatot most is közösen ellenőrizzük. Minden leírt szót ki kell mondani helyesen, utána ellenőrizni a leírás helyességét. Aláhúzással jelöljük a hibát. Ez a jelzés visszacsatolás a tanuló számára helyesírási tevékenységének fejlődése érdekében. A hibásan leírt szót vagy mondatot minden esetben ki kell javítani a leírt feladat utáni sorba. A javítás közben olyan jelöléseket kell megismerniük és alkalmazniuk, amelyek egyértelműen segítik a gyermekek önálló, javító munkáját. Ilyenek pl. az egy vonallal való aláhúzás. Ezt a jelölést akkor alkalmazzuk, ha már tanult, gyakorolt helyesírási tudnivalót hibáznak el. Feltételezzük, hogy jelzésünk alapján önállóan is ki tudják javítani a hibát. Két vonallal a mássalhangzó hosszúságát eltévesztő hibát szoktam aláhúzni. Alkalmazom még a hibás szó átírását és a föléje írást is. Úgy gondolom, hogy az alsó tagozatban — különösen az 1—2. osztályban — inkább átírással vagy föléje írással, a javítási minta megadásával kell a tanulók segítségére sietnünk. Vallom, hogy a helyesírás javításának nem az a szerepe, hogy a fejlesztés eredménytelenségét piros bejegyzésekkel bizonyítsa, a meglévő hibákat listázza, hanem az, hogy elősegítse és ösztönözze a tanulókat helyesírási tevékenységük továbbfejlesztésében. Ha teleírjuk a gyerekek füzetét piros jelekkel, ha nem szelektálunk a hibák jelzésében, akkor a gyerekek nem látják a fától az erdőt. Elkecseregnek, kedvüket veszítik a kellő sikerélmény elmaradása miatt.

A másolás mellett a helyesírás fejlesztésének módja a *tollbamondás* is. A tollbamondás támaszkodik az auditív-vizuális érzékelésre. A tollbamondás szövegét először tartalmilag szükséges tisztázni. Két formáját különböztetjük meg:

— látó-halló,

— csak halló tollbamondás.

A látó-halló tollbamondásnál először írott formában látják a tanulók a szöveget. Ezt többször el is olvassák. Elemzés után letakarjuk a szöveget, s úgy mondjuk tollba. Ezt követően a táblára (fóliára) írt mondatokat, szavakat a tanulók összehasonlítják saját munkájukkal. Ellenőrzik feladatukat, majd az észrevett hibákat az ismert hibajelekkel jelölik. A hibásan leírt szót a feladat után új sorba le kell írniuk hibátlanul. Így könnyen ellenőrizhető nevelőnek, tanulóknak egyaránt, hogy milyen hibák fordultak elő, melyek a típus- vagy egyéni hibák. Az ilyen módon való javítás, javíttatás

fejleszti a tanulók önellenőrző képességét, sőt igazmondásra, becsületességre is nevel. A javító munka a tanulók részéről a tevékenység megismétlését jelenti. Az ismétlődő tevékenységnek a tanulásban fontos szerepe van. A helyesírási hibák javíttatásakor a korrigálás mint tevékenység, a tudás megnyilvánulását jelenti. A korrigálni tudáshoz szükséges szokások kialakítása igen fontos része a helyesírási tevékenységnek. A szükséges szokások és önkorrekciós képesség fejlesztéséhez tartozik a Helyesírási szabályzat használatának tanítása, az örökös kérdezés helyett a problémát jelentő szó megkeresése. Nem vitatható az értéke annak, amit a tanuló önállóan (esetleg kis segítséggel) fedez fel. Jobban megjegyzi ezeknek a szavaknak a helyesírását, mint azokat, amelyeket az első kérdésre megmond a felnőtt.

Az általános iskolai nevelés és oktatás terve az 1. osztályban helyesírási követelményként a következőket írja elő:

— „Bontson hangokra, és rakjon ki a tanuló mozgatható betűkből két-három (három-négy) hangból álló szavakat. Ismerje fel a megnevezett hangokat a szavakban.

— Jelölje a magánhangzók hosszúságát ékezzettel, kezdje nagybetűvel, és fejezze be írásjellel a mondatokat a figyelem ráirányításával.

— Írja helyesen az alapszókészlet, a kiegészítő szókészlet szavait.”

A fenti követelmények figyelembevételével terveztem meg tanulóim helyesírási készségének fejlesztését.

Az első osztályban nagyon nagy súlyt helyezek mindig a szavak hangokra, ill. betűkre bontására. Sokéves tapasztalatom szerint, ha a tanuló hallja, érzi, hogy egy-egy szó hány hangból áll, biztosan ki tudja rakni a mozgatható betűkből is. Ezután már csak egy feladat van hátra, az, hogy le is tudja írni. Ez a tevékenység gyakorlás útján elsajátítható. A hangoztatás, az elemzés viszont biztosítéka lesz a jó helyesírási készség kialakításának.

A továbbiakban szeretném bemutatni osztályon helyesírási eredményét. Az 1. osztályos félévi felmérést január 3. hetében végeztük. A felmérés anyaga központilag összeállított volt.

Az 1. b osztály létszáma: 34 fő.

Először írott betűs szavakat, rövid mondatot, majd nyomtatott betűs szavakat és mondatot kellett *másolás* után leírni tanulóimnak. Az *írott betűs* feladatot felírtam a táblára. Helyesírási problémák megbeszélése után másolták le ezeket: ló, alma, cseruza, gyűrű, őzike. Megtanultam írni. A *nyomtatott betűs* szavakat és a mondatot előre minden tanuló füzetlapjára írtam. Ezek a következők voltak: tű, olló, iskola, kesztyű. Tanulunk számolni is. Most is megbeszéltük a helyesírási problémákat. (Magánhangzók hosszúságának jelölése, mondatkezdő nagybetű, mondatvégi írásjel.)

A következő napon 4 szót kellett leírniuk *tollbamondás* után. Ezeket: hóember, szánkó, jég, dob. Először elolvasták halkán, majd hangosan a tábláról. A szavakat hangokra bontottuk. Közösén megállapítottuk, melyik szó hány hangból áll, hány betűvel kell leírni. Utána *látó-halló toltbamondással* írták le.

Az *emlékezetből való* írás a legnehezebb, különösen az 1. osztályosoknak. Négy képet tettem a mágneses táblára. A képen látott tárgyak nevét kellett leírniuk. Ezeket: labda, alma, sapka, répa. Megbeszéltük most is, hogy a szavak hány hangból állnak, hány betűvel írhatók le. Emlékeztetőül számjegyet írtam a képek alá, amely a szavak betűinek számát jelentette. A következő táblázatban szeretném az összesített adatokat bemutatni. A felmérés írásakor mind a 34-en jelen voltak.

A táblázat adatai figyelemfelkeltőek. Magam sem gondoltam, hogy a nyomtatott betűs szavak leírása okozza a legtöbb gondot, — 19-en hibáztak. E probléma nézetem szerint azzal magyarázható, hogy a tanulók hosszú ideig csak írott betűs szavakat írnak. Nyomtatott betűs szöveget csak olvasniuk kell. Elképzelhető, hogy a nyomtatott betű látása nehezíti az írott kép felidézését. Ugyanis a látó-halló toltbamondásnál is

		Hibátlan	Hibás
		20 fő	14 fő
Másolás	írott betűs szavak		
	nyomtatott betűs szavak	15 fő	19 fő
Tollbamondás		17 fő	17 fő
Emlékeztetből való írás		20 fő	14 fő

a szavakat nyomtatott betűvel írtam fel a táblára. A hibátlan és hibás munka aránya majdnem megegyezik 15—19, ill. 17—17. Meglepően jól tudták leírni emlékeztetből a szavakat. Lehet, hogy a képek alá írt számjegyek pozitív irányban befolyásolták az eredményt. A tollbamondásnál az ékezetek elhagyása (mely nagyfokú figyelmetlenségből adódott) okozta a hibaforrást.

Közismert, hogy minden felmérés visszajelzés a tanítónak. Jelzi, hogy milyen hiányosság van, kinél miben és hol kell a segítség, az odafigyelés, a gyakoroltatás. Ez a felmérés 5 hónapos tanulmányi munka eredményét, hiányosságait mutatta meg. A szorgalmi idő következő 5 hónapja lehetőséget adott a problémák gyakoroltatására, korrigálására.

A helyesírás tanítása készségkialakítás: a tanulóknak úgy kell elsajátítaniuk az egyes szavak, szókapcsolatok, kifejezések leírását, hogy alkalmazásuk ne okozzon gondot fogalmazás írásakor vagy tollbamondáskor. Természetes, hogy ez a készségképzés nem fejeződik be az alsó tagozat 1—4. osztályában. Olyan alapot, igényességet, a Helyesírási szabályzat használatának tudását kell hogy kialakítsuk a kisgyermekben, melyre a felső tagozatos kollégák biztosan építhetnek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Az általános iskolai nevelés és oktatás terve, II. kötet. Budapest, 1978, OPI.
- [2] Magyar nyelv és irodalom, 1—4. osztály (Tantervi útmutató). Budapest, 1978, Tankönyvkiadó.
- [3] *Békésiné Fejes Katalin*: Anyanyelvünk az általános iskola 2. oszt. számára. Budapest, 1979, Tankönyvkiadó.
- [4] *Békésiné Fejes Katalin*: Tankönyvhasználati útmutató. Budapest, 1979, Tankönyvkiadó.
- [5] *Nagy J. József*: Hogyan tanítsuk 3. osztályban a helyesírást? Tanító, 1979/10. sz.
- [6] *Nagy J. József*: A helyesírás megítéléséről, a javításról és a javítottáról. Tanító, 1982/2. sz.
- [7] *Nagy J. József*: Az Anyanyelvünk tankönyv rendszerének értelmezése. Tanító, 1981/4. sz.

SZIKORÁNÉ DR. KOVÁCS ESZTER
Nyíregyháza

A nyelvtani eszközök szerepe, információértéke Weöres Sándor gyermekverseiben

Amikor a versalkotó elemek rendszeréből kiemelünk egyet, s vizsgálat alá vetjük, ezt mindig a vers egészének szemszögéből kell elvégeznünk. Mindez fordítva is igaz, mert bármely nyelvtani eszközt vizsgálva, azt a funkciót keressük, amit az hangtani, jelentéstani, szintaktikai... sajátága révén a vers egészének hatásában betölt.